ETIMOLOGII

COSMĂ, COSTELBĂ, COSTER

Dacă cuvântul este o combinație de sunete (sau chiar un singur sunet) care exprimă, pentru o colectivitate de oameni, aceeași idee, atunci forme ca cele citate în titlu, care nu sânt în stare să deștepte în mintea nici unui Român o idee precisă, nu pot fi socotite drept cuvinte și deci n'au ce căuta într'un dicționar. Totuși lexicograful nu se poate desinteresa de ele — mai ales într'o operă lexicografică de proporțiile Dicționarului Academiei — căci, deși lipsite de un sens precis, aceste forme întrebuințate în poezia populară cu caracter mistic (descântece, colinde, etc.) servesc spre a produce o anumită impresie, îndeplinesc deci o anumită funcțiune, care nu poate fi neglijată. În definitiv nici prepozițiile, conjuncțiile sau particulele exclamative nu au un s e n s, ci împlinesc o f u n c ț i u n e; totuși lexicograful înșiră în dicționar pe *de*, pe *să* sau pe *ba* între vorbele obișnuite ale limbii.

Neavând a face cu cuvinte propriu zise, nu putem vorbi nici de etimologia lor. Putem totuși urmări geneza unora din ele, care ni se lămurește mai ales prin cunoașterea variantelor.

În *Graiul din Țara Hațegului* (p. 279), O. Densusianu publică un descântec care începe astfel:

Amin, amin,
Cosmă de vin
Ieși deochiu din cap
Și de după cap...

Ce este acest *cosmă* se vede din variantele publicate de T. Pamfile în *Sărbătorile de vară* (p. 166):

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

Amin, amin
Cosmă Dămin

sau:

Amin, amin
Cosmă d'amin

E vorba, în mod evident, de cei doi sfinți-medici *Cosma* și *Damian*, cari sânt invocați de descântător ca să ajute bolnavului. V. Bogrea a arătat în DR. IV, 171—173, că există și descântece care redau numele celor doi « doftori fără de argint » întregi:

Amin, amin,
Cozma și Damiian

Rima a făcut *Damin* sau *Dămin* din *Damian*, iar necesitatea de a explica acest cuvânt neînțeles a creat etimologiile populare *d'amin* sau *de vin*, confundându-se prima silabă *dă-* cu prepoziția *de* și repetându-se acel *amin*, cu parfumul lui de cuvânt bisericesc, sau introducându-se elementul *vin*, care servește la vindecarea unor boale.

Hasdeu a arătat în *Etymologicum Magnum*, col. 1074 — și după el T. Pamfile (*op. cit.*, 161) — că cele două numiri de sfinți apar și subt forma contaminată *Cosma(n)din*, care e numele sărbătorii ținută de popor la 1 Iulie.

În vol. XII al « Șezătoarei » (p. 8) s'a publicat un descântec de dragoste din județul Putna, în care cetim:

...Și mă duse la Iordan
La izvorul lui Adam;
Și mă spălă pe față
Mă spălă pe brațe
Cu costelbă de busuioc
Peste trupul tot...

Ce este această *costelbă* ne arată următoarea variantă:

Nastrapă
C'o steblă de busuioc
Să te spele pe trupul tot
(Pamfile, *Sărbătorile de vară*, 14).

Slavul *steblo*, devenit în românește *steblă*, are sensul de « mănunchiu », « mai multe fire crescute din aceeași rădăcină » și se

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

întrebuințează cu deosebire în construcția *steblă de busuioc*, precum se poate vedea din exemplele citate de Tiktin și din multe alte (cf. « Șezătoarea » XX, 133; Sevastos, *Cântece* 69/13; Teodorescu, *Poezii pop.* 16; « Conv. lit. » XLIV, vol. II, 619; Revista « Ion Creangă » VI, 279; « Graiul nostru » 98; Păsculescu, *Lit. pop.* 33, etc.). Forma metatezată *stelbă* se găsește și ea:

Cu stelbă de busuioc
Peste subțirel mijloc
(« Șezătoarea » I, 237/10).

C'o stelbă = cu o steblă, fiind înțeles ca o singură vorbă, s'a născut versul:

Cu costelbă de busuioc,

deoarece verbul « spăla » cerea prepoziția « cu » și deoarece cel ce a învățat descântecul nu se simțea neliniștit de faptul că versul lui creștea cu o silabă și nici de lipsa de sens precis al cuvântului *costelbă*.

Acesta e cazul și cu *coster* dintr'o colindă publicată de T. Pamfile în *Crăciunul* (p. 94):

...Dacă m'oiu însura
Drumul ție [murgule] că ți-oiu da
Pe coasta costerului...
De-i mânca ce ți-a plăcea.

Editorul glosează: « *coster:* de sigur că *costreiu* ». Această explicare nu mi se pare deloc atât de « sigură ». Cu greu și-ar fi îmbiat voinicul calul să pască tocmai costreiu, adică mohor.

Din nenorocire nu cunoaștem, în cazul de față, variante care să ne dea explicația obscurului *coster*. Presupun însă că avem a face cu o formă stâlcită a vechiului *coșteiu* « castel » (din ung. *kastély*). Înlocuirea lui *-eiu* (și *-aiu*) prin *-er* (și *-ar*) e ceva obișnuit, iar schimbarea lui *șt* in *st* se datorește lui *coastă* premergător. E deci vorba de o coastă de deal, în vârful căreia era un castel.

Arom. GIUMBĂ

Dalametra înregistrează în *Dicționarul* său *macedo-român* un substantiv *jumbă*, pe care-l dă sinonim cu « suscă » (!), iar pe « șuscă » (!) îl traduce prin « umflătură provenită prin lovire,

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

tumoare ». Tot el dă și varianta *giumbă* cu înțelesul de « excrescență, umflătură, gâlcă, șușcă » (!). Forma aceasta din urmă se găsește și la Mihăileanu, cu traducerea « flegmon, umflătură, uimă ». În Dicționarul manuscris al părintelui Murnu găsim: « *giumbă* (Fârș. Bitol.), *giumcă*, pl. *giumche* (Gop.), *giungă*, pl. *giundze* (Clis.), *ciumbă* (Nijopole) = cucuiu, umflătură pricinuită de lovire, fr. tumeur, bigne, enflure: *caplu îl'i si feațe tot giundze* ». Forma *giumcă*, cu pluralul *giunche* îi e cunoscută și lui Th. Capidan. Cuvântul a fost notat și de S. Pop în ancheta pentru Atlasul Linguistic Român. La chestiunea 6 (« cucuiu la frunte ») a primit răspunsul *ĉumbi* dela Aromâni din Giumaia-de-Sus și Crupnic, *ĝumbi* (= *giumbe*, plural feminin) dela cei din Pleasa și Frașari, și *ẑumbă* și *ẑumbi* dela cei din Selia-de-Sus.

Cuvântul e deci bine atestat și cu sensul precis de « umflătură », mai ales la frunte, « cucuiu ». Etimologia e clară: **giumba*, varianta latină populară a lui *gibba* « cocoașă ».

Meyer-Lübke, în REW. nr. 3755, înregistrează, alături de *gibbus*, trei forme cerute de limbile romanice: **gubbus*, **gĭmbus* și **ģumbus*. P. Skok (« Archium romanicum » VIII, 1924, p. 153) crede că *e*, *u* și *i̯u* se explică ca în reflexele romanice a grec. γῦρος (gyrus, *giurus) și pleacă dela grecescul κῦφος « cocoașă ». În ceea ce privește intercalarea lui *m* înainte de *b*, Ernout-Meillet atestă, în DEEL. 404, formele vulgare și târzii *gimberosus* și *gembrosus* și trimit la *sambatus* și *sambucus*. S'ar mai putea cita *strambus* REW. nr. 8281, *cambarus* REW. nr. 1551, apoi it. *tabarro*, fr. *tabard*, alb. *tabarë* față de arom. *tâmbariu* (cf. pe teren românesc și *chihli(m)-bar* din turc. kehlibar, *calara(m)bă* < ung. kalaráb, *scroa(m)bă*, etc.).

Răspândirea celor patru variante latine vulgare în Italia se poate acum urmări pe harta nr. 187 a Atlasului linguistic italian (AIS) cu mult mai bine decât din REW. Fără să intrăm în amănunte constatăm că formele **gimbus* și **ģi̯umbus* se găsesc în Italia de Sud (mai ales colțul sudestic), cu Sicilia și Sardinia mijlocie și sudică, pe când în restul Italiei se continuă **gubbus*.

În Italia meridională **ģi̯umbus* s'a amestecat cu *cyma*, care însemna și el « umflătură ». Același lucru îl întâlnim la Aromâni, unde din amestecul lui *giumbă* cu *ciumă* a rezultat forma *ciumbă*.

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

Cât despre forma *giumcă*, ea este — precum dovedește pluralul *giumche* (cu *-ke*) — un împrumut recent din graiul Bulgarilor macedoneni, în care *ğunka* e întrebuințat curent, precum îmi comunică Th. Capidan, cu înțelesul de « cucuiu ». Acest *ğunka*, la rândul lui, s'a născut, după cum îmi comunică E. Petrovici, din *ğumb-ka*, fiind un împrumut bulgar din aromânescul *ğumbă*, la care s'a adăugat sufixul bulgăresc *-ka*.

Dacă etimologia lui *gheb* și *gheabă* din lat. pop. **glibbus* și **glĭbba*, metatezat din **gĭbbulus*, **gĭbbula*, pe care am dat-o odinioară, e justă — și nu vedem alta mai bună — atunci rezultă că forma latină clasică cu *ĭ* (*gĭbbus*, *gĭbba*) s'a păstrat la noi în Nordul, iar cea cu *i̯u* și cu nazală labială (**gi̯umbus*) în Sudul Dunării. Precum Italia se împarte în două regiuni distincte în ceea ce privește pe continuatorii acestui cuvânt, așa și Sudestul european. Atât că, la noi, pe lângă deosebirea formală, mai avem și una de sens: la miază-noapte avem sensul de « cocoașă », la miazăzi cel de « tumoare, cucuiu », amândouă explicabile din cuvântul latinesc, care însemna și una și alta (la Georges « Höcker » și « Geschwulst »), iar ca adjectiv « convex ».

SE ÎNJUNGHE A RÂDE

Expresia am întâlnit-o întâia oară în « Graiul nostru » (vol. I, 360), unde e atestată din Tulcea: *La fiecare vorbă să 'njunghia a râde*, glosat prin: « se zâmbea a râde ». Credeam atunci că avem a face cu o expresie hiperbolică, de felul lui « moare de râs », și am înregistrat-o în Dicționarul Academiei subt verbul *înjunghia*.

De atunci am mai întâlnit-o de două ori. T. Naum îmi comunică că pe la Cândești, lângă Buhuși, se zice curent *s'a 'njunghiat a râde*, iar la I. Ciocârlan (*Pe plaiu*, p. 14) găsesc chiar un derivat substantival: *Privindu-mă cu un junghet de râs, îmi făcu semn să-l urmez.*

Cum în regiunile în care se întâlnește această locuțiune, pluralul dela *bumb* e *bunghi*, e de presupus că acest *se înjunghia a râde* s'a născut, prin etimologia populară, din *se jânghea a râde*, expresie cunoscută și în alte regiuni și a cărui înțeles originar este « își strâmba gura ca și când ar vrea să râdă ».

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

La baza verbului *jimbi*, mai des *jimba* (cu prezentul *jimb*), e adjectivul *jimb*. Atât verbul cât și adjectivul se găsesc atestate și bine explicate încă în Lexiconul Budan: *jimb* = strâmb, lat. curvus, parvus, obliquus, germ. krumm; *jimba* = strâmba, lat. curvo, incurvo, flecto, germ. krümmen. În același timp se adăoga acolo și întrebuințarea specială: *jimb la gură* = germ. krummäulig, verzerrt; *mă jimbu* = strâmb gura, lat. os distorqueo, germ. den Mund verzerren, verziehen. Din atestările și citațiile numeroase date în Dicționarul Academiei se vede limpede că sensul fundamental era cel general de « strâmb » și « a strâmba » și că numai prin specializare *jimb* a ajuns să se întrebuințeze mai ales despre strâmbăturile gurii.

Pentru răspândirea cuvântului putem întrebuința acum materialul Atlasului Linguistic. În chestionarul « normal » acest termen special nu e cuprins. În schimb, în chestionarul « desvoltat », la chestiunea 2144, anchetatorul se strâmbă la față făcând grimase și întreabă care e verbul prin care se redă această acțiune. Răspunsurile sunt — în regiunile anchetate până acum de E. Petrovici — *se strâmbă* (*la om*), *îngână* (*pe om*), *se dezmiră*, *face urît*, etc. În unele regiuni din Ardeal a întâlnit și verbul de care ne ocupăm și adică:

Petrești, jud. Turda: *să jâmbă*, alături de « glumește » și adjectivul *jîmb* (plur. *jîmbd'*) = schimosît.

Sânmihaiu, jud. Cluj: *s'õ jîmbat* (mai nainte a spus « m'o cufulit »).

Dobra, jud. Hunedoara: *să jîmbă* și abstractul *jîmbăit* «strâmbătură ».

Pecica, jud. Arad: *să jîmbește*, alături de « să strîmbă ».

Ineu, jud. Arad: *să jímbă*.

Borsa, în Sălaj: *s'õ jimbat* sau « ciufulește pă altu ».

Alături de acest verb de conjugarea I, Lexiconul Budan atestă și un *jimbi*, de conjugarea IV, pe care-l explică prin « omizesc, lat. subrideo, arrideo, germ. lächeln, schmunzeln ». E interesant de constatat că chiar la primii lexicografi români *jimbi* (rostit mai ales *jâmbi*) e confundat cu *zâmbi*. Lucrul se repetă la lexicografii următori, cărora cuvântul nu le era familiar și cari au făcut ceea ce se poate observa adesea la autorii de dicționare: dând de un

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

cuvânt neobișnuit și obscur, care seamănă cu altul, de întrebuințare curentă și clar, începător cu o literă dela sfârșitul alfabetului, au făcut o trimitere la acesta, amânând explicarea dificultăților.

Începutul l-au făcut la noi Laurian și Massim, cari trimit dela *jimbire* la *zimbire*. Tiktin nu înregistrează adjectivul *jimb*, dat de Lexiconul Budan, ci numai două din derivatele lui, *jimbĭ* și *jimbat*, identificând pe cel dintâi cu *zâmbi*, iar pe al doilea cu *zâmbat*. Deși își dă seamă că o schimbare a lui *z* inițial în *j* e neobișnuită în limba noastră, el explică în *Dicționarul* său *român-german* pe *jimbat*: « trotz des *j*- wohl zu slav. *zǫbŭ* ». Candrea în *Dicționarul enciclopedic* al Cărții Românești nu dă nici el pe *jimb*, deși de altminteri utilizează glosarul din Țara Hațegului publicat în vol. III al « Revistei critice literare », unde acest cuvânt e atestat, ci numai pe *jimbat*, pe care-l consideră ca pe o variantă a lui *zâmbat* și-l compară cu slav. *zǫbŭ* « dinte » și cu bulg. *zăbatŭ*, iar subt *jimbi* face o simplă trimitere la *zâmbi* (unde însă nu se citează și varianta cu *j*).

Dar această confundare a lui *jimba* și *jimbi* cu *zâmbi*, și mai ales a derivatului *jimbat* « cu gura strâmbă », cu *zâmbat* « cu dinții de sus mari și ieșiți, încât buza nu-i mai poate acoperi » (cf. bulg. *zăbátŭ* < **zǫbatŭ* « colțos, dințat »), n'o fac numai lexicografii, ci limba însăși. Barac în al său *Arghir* (p. 19 și 47) vorbește de ochi cari *privesc cu jinghire*, adică, « zâmbitori » și de o ființă *drăgălașă la jinghire*, adică « cu zâmbet drăgălaș ». În Glosarul la *Medicina poporului*, Grigoriu-Rigo explică pe *zâmbat* prin « *jimbat*, rânjit ». Pe de altă parte, în « Șezătoarea » (III, 18) *jimbat* e explicat prin « colțat, cu dinții afară, care are dinți nepotriviți ori două rânduri de dinți », iar A. Banciu îmi comunică, din Săliștea Sibiiului: *jâmbat* = « care are dinții de dinainte călăriți, crescuți peste olaltă », deci tocmai sensul lui *zâmbat*. Apropierea s'a făcut chiar și în sens invers. Delavrancea (*Sultănica*, 92) întrebuințează un verb *zâmba*, de conjugarea I, cu sensul de « a avea dinții zâmbați »: *Ar fi fost frumoasă de n'ar fi zâmbat din doi dinți lați.*

Dar însăși expresia curentă *zâmbește a râde* s'a născut din *jimbește a râde* în regiunile în care *jimb* și familia lui era pe cale de dispariție. Într'adevăr, precum nu pot zice *strigă a țipa* sau

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

miroase a puți [1]), legând prin prepoziția *a* infinitivul verbului care exprimă un grad mai intensiv al ideii de o formă finită a quasi-sinonimului său mai palid, tot atât de puțin justificat e *zâmbește a râde*, întrebuințat și ca reflexiv: *se zâmbește a râde*, și chiar *zâmbește a plânge*, expresie pe care am auzit-o deunăzi despre unul căruia îi tremura bărbia și i se mișcau buzele gata-gata să plângă. Dimpotrivă, deplin justificată și limpede e locuțiunea *jimbește a râde* = își strâmbă gura ca și când ar vrea să râdă. În regiunile în care *jimb* e încă viu, sensul acesta originar a lui *jimbi* și *jimba* se cunoaște bine. De aceea Lexiconul Budan îl glosează prin: «omizi». S. Pop îmi comunică, din Poieni, în jud. Năsăud, că *a se jâmba* se întrebuințează numai pentru un râs urît, sgomotos, schimonosit, sinonim cu «vlizi» (blizi, hlizi)», franțuzește «ricaner».

Jimb mai are în românește și înțelesul de «știrb», «căruia îi lipsesc din dinții [de] dinainte, mai ales din cei de de-asupra» («Revista critică» III, 158). Acest sens se găsește și la Aromâni. Capidan (*Elementul slav*, p. 294) cunoaște forma *jimbu*, dată și de părintele Murnu, tot cu înțelesul de «știrb», în *Dicționarul macedoromân* manuscris. A. Byhan (*Jahresbericht*, V, 341) atestează, după materialul inedit al lui Weigand, și un *jumbu* «zahnlückig».

Existența cuvântului la Românii transdanubieni e o dovadă de vechimea lui și exclude originea maghiară la care se gândea Cihac, II, 510, căci împrumuturi directe din ungurește nu există la Aromâni [2]). Totuși limba maghiară ne servește spre a desluși mai bine istoria cuvântului românesc.

---

[1]) Cu totul altfel trebue judecată expresia — glumeață — *miroase a pute*, care e unul din cazurile când vorbitorul vrea să facă o comparație *(miroase a...)*, dar apoi renunță la ea și spune pe șleau cuvântul care redă fără încunjur sensul (*pute*).

[2]) Cf. cele spuse despre *afină* în DR., VII, 103. Alt exemplu e ung. *zseréb*, din care Cihac, II, 510 credea că vine românescul *jirebie*, *jurebie*, în înțelesul de «écheveau». Răspândirea geografică a acestui cuvânt în Secuime (unde se întâlnește și diminutivul *zsiribice*) — termenul curent fiind la Unguri *pászma* — dar mai ales faptul că cuvântul se găsește și la Aromâni (*žireagl'ă* «jurubiță de 30 de fire») și la Megleniți (*žireágă* «jurubiță de 60 de fire») sânt indicații sigure că Ungurii au împrumutat cuvântul dela Români și nu invers. Forma aromânească ne face să bănuim că rostirea *jireghe*, răspândită la Dacoromâni, ar putea fi cea originală, iar forma cu *b*, născută prin hiperurbanism. În orice caz deri-

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

N. Drăganu îmi atrage atenția asupra unei notițe publicate în « Magyar nyelvőr » XXVIII (1899): Cu ocazia unui incendiu a căzut clopotul unei biserici și crăpându-se, o bucată s'a spart, fără să se despartă însă cu totul de restul clopotului. Această bucată se numește *zsémb*, spre deosebire de *csorba*, care e știrbitura însăși, locul din care se va desface *zsémb*-ul. Cum în jurul Dobriținului au fost și sunt încă Români, e probabil că ungurescul *zsémb* e împrumutat din românescul *jimb*, care nici el, la început nu va fi însemnat « știrb », ci « cu dinții clătinându-se, gata să cadă ». Spre această interpretare ne duce și verbul *jimbi* în următoarele versuri din Psaltirea lui Dosofteiu (p. 186, ed. Hasdeu):

Li sânt dinții lănci cu oștii de mânie
Slobozîte, și li-i limba spată iute
Ascuțîtă 'n două rosturi, ca pe-o cute.
Dinții să li se jimbască
Și limba să se tâmpască !

Dar verbul *zsimbëleg* (*zsémbeleg*) are în ungurește o întindere cu mult mai mare, găsindu-se și pe malul drept al Dunării. El însemnează « a vorbi fără rost, a flecări », sens a cărui legătură cu românescul *jimb* n'o văd. Dar mai însemnează și « a se încovoia de slăbiciune » (și « a fi slab, bolnav, nevoiaș »), care se potrivește cu *jimb* « strâmb », *a se jimba* « a se încovăia ». În sfârșit mai însemnează « a cădea, a se clătina (de beat) », sens care pare a pleca dela idea dintelui care se clatină și cade din gura celui ce are să rămână știrb.

Nu e probabil ca în regiunile vestice ale Ungariei cuvântul să fie împrumutat din românește, ci mai verosimil e că la noi și la

---

varea acestui cuvânt din paleosl. *žrĕbij* « sors » e grea și din punct de vedere semantic, căci la Slavii de Sud (bulg. *žrĕbij ;* sârb. *ždreb)* continuatoarele lui au numai înțelesul de « soartă, sorți ». Probabil că *jireghie* « écheveaux » stă în legătură pe de o parte cu *jighiuță*, care în Moldova însemnează tocmai « jurubiță de treizeci de fire », pe de altă parte cu *verbă* (*jerbă*, *iarbă*) care e a treia parte dintr'o *jireghie*, numită în alte părți « numărătoare ». Sigur este însă că *jirebie* în înțeles de « bucată de pământ », în Moldova, Bucovina și Basarabia, e împrumutat din rut. *žerebij* « bucată de pământ » (cf. pol. *žerebie* « certaine étendue de terrain », la origine « l o t de pământ » cf. rus. *žérebij* « bucată ce revine cuiva prin tragere la sorți »), deci în strânsă legătură cu sensul de « sorți » al paleoslavului *žrebij*.

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

Unguri el e împrumutat din altă limbă, mai probabil dela Slavi. Adevărat că încercarea lui Byhan de a-l explica dintr'o formă contaminată din *žabr-* « maxilar, falcă » + *zǫbr-* « dinte » nu e de loc convingătoare şi nici rut. *žebrij* « măsea găunoasă », sârb. *žuber* « susurat », *žuberiti* « a susura » nu se potrivesc mai bine. Dacă sârbescul *žumba* « găurice (într'un gard) prin care te poţi uita » n'ar fi o formă atât de izolată, ne-am putea gândi mai de grabă la o legătură cu acest cuvânt (în sensul de « ştirb »).

Dar faptul că în limbile slave actuale nu găsim un cuvânt de care să putem apropia pe *jimb* al nostru şi pe ungurescul *zsémb* nu exclude posibilitatea ca un asemenea cuvânt să fi existat la Slavii din Nordul Dunării pierduţi prin desnaţionalizarea între Români şi Unguri [1]).

JĂRUI

Acest verb însemnează « a scociorî, a sgândări jarul din foc » sau « a trage jarul în gura cuptorului », e deci un derivat cât se poate de clar din *jar*. El însemnează în Ţara Oltului şi « a îndoi pânza de-a-lungul ei », un sens care n'are nicio legătură cu « jarul » şi pe care nu l-am înţelege dacă cel ce înregistrează acest înţeles n'ar fi avut grija să ne arăte şi felul cum se face *jăruirea* pânzei: « pânza [fiartă, nălbită şi uscată] se îndoieşte în tot lungul ei în două; bărbatul se pune pe faţa casei cu genunchii pe ea, dă capul de deasupra boresei (= nevestei), ea ţine, şi el, cu j ă r u i t o r u l (un băţ crăpat în două), care îmbucă pânza în două, trage în sus şi în jos, până ajunge (= este destul); şi aşa *se jărueşte* toată pânza ». (G. Brebenel în « Ţara Oltului »).

[1]) Şi faptul că *jimb* se rosteşte cu *ž* la Aromâni şi la Românii din Ardealul nordestic şi din Moldova, care de altfel pronunţă *źoc*, *źur*, etc., ne conduce spre un izvor slav. Tot din pricina acestui *ž* iniţial nu ne putem gândi la familia reprezentată prin alb. *dhëmp* « dinte », cu toate asemănările formale şi semantice pe care le oferă: *dhembac* « cu dinţii lungi » (F. Cordignano), *dhâmbol* şi *dhumbáll* « ştirb », *dhâmbac* « numai cu doi dinţi în gură » şi *dhâmbo*, *-ja* « ştirb » (Godin). Corespondentul normal al lui *dh* albanez e în româneşte (*d*)*z* (*barză*, *viezure*, *zară*), cel mult *d* (cf. *brad*) sau *r* (cf. *mare*); pentru *dh* > *ž* am avea doar următorul caz, nesigur însă: verbul nostru *jimi*, sinonim cu « a viermui », adică « a foi, a mişuna », aminteşte pe alb. *dhemëz* (*dhemizë*) « vierme » (F. Cordignano).

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

În alte regiuni *jăruitorul* este instrumentul cu care se «jăruesc» cărbunii din vatră, dar care se întrebuința, pe cât se pare, și la îndoitul pânzei; e posibil însă ca bățul cu această întrebuințare, având o asemănare cu cociorba, să fi primit numele acesteia. De sigur că după instrument a primit numele acțiunea făcută cu el sau, mai exact, verbul *jărui* și-a lărgit înțelesul după derivatul *jăruitor*.

Logic ar fi fost ca în această nouă accepțiune verbul să fie **a jăruitori*. Dar limba, mai mult capricioasă decât logică, iubește asemenea salturi, atât din punct de vedere formal (derivativ), cât și semantic.

Iată — la întâmplare — alt exemplu, care arată același fenomen. Dela tulpina onomatopeică *corcod-* (cf. găina c u r c u d ă ț e ș t e) e derivat numele curcanului și a curcii: *corcodan* și *corcodină*. Pentru noțiunea de «a se găti (peste măsură)» se întrebuințează prin Ardeal verbul *a se corcodi*, format de-a-dreptul din tulpina onomatopeică, în care nu e cuprinsă ideea exprimată de acest verb, ci cea cuprinsă în derivatul *corcodan*. Am aștepta, în mod logic, pentru sensul de «a se umfla în pene ca un curcan». formația *a se *corcodăni*.

JIGANIE; JUVALAIE

Familia de cuvinte românești care se reduc la tulpina slavă *žeg-* este mare. Unele din ele sunt împrumuturi directe din limbile slave înconjurătoare, altele sunt derivate românești și apar cu unele modificări formale și amplificări de sensuri remarcabile. Vom trece în revistă pe cele mai multe și ne vom opri la câteva. În mod introductiv remarcăm că sensurile care se leagă de tulpina *žeg-* în slavonește sunt «a arde», «arșiță, fierbințeală», «sete mare», «arsură pe gât» (pirozâ), «a arde» (despre urzică), «a pișca, înțepa, mușca» (despre insecte), «a plesni, a arde cu o lovitură», «a se râncezi, mucezi» (despre mâncări).

Substantivul *jeg* și derivatul *jeguiață* însemnează prin Transilvania și mai ales prin Banat «jar», prin Muntenia «murdărie (pe piele)». Acest sens din urmă s'a desvoltat, probabil, din cel de «sudoare», iar acesta din înțelesul fundamental de «fierbințeală».

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

În paleoslavă avem, ca și în rusește, *žegŭ* « fierbințeală », pe când în bulgărește și sârbește cuvântul e (ca și în paleoslavă de altfel) feminin: *žega*.

Varianta *jig* (cu înțelesul de « murdărie ») poate avea pe al său *i* prin apropiere de sinonimele *jip* sau *lip*. Dar *jig* mai însemnează prin Banat și « semn făcut cu fierul roșu pe corpul animalelor », care e împrumutat direct din sârbescul *žig* cu același sens. Variante cu *i* se găsesc adică și în limbile slave (cf. rus. *ožig* « vătrar », *ožiga* « urzică », *užig* « distrugere prin incendiu »).

Un derivat dela bănățenescul *jig* este a *jigui*, care însemnează « a înfiera un animal ». Verbul se întrebuințează însă și unipersonal: *mă jigue* (sau *jegue*) « mă arde pe gât » și are, în acest sens, derivatul *jiguială* (*jeguială*) = arsură pe gât (numită în Oltenia *ojic*). *Jig* are prin Moldova sensul de « arsură pe gât » și « inflamație a amigdalelor la cai ». Dacă și *jig* cu înțelesul de « granit, piatră tare », este același cuvânt, e greu de spus (ar putea fi la origine « piatră care dă scântei »).

În Banat se mai aude și *jeghiu*, care e sârbescul *že'* « sete mare ».

În înțelesul de « piroză, arsuri pe gât » găsim și forma *jégăl*, împrumutat din bulgărescul *žeglo* « arșiță » (cf. *žegovina* « piroză »). Un derivat cu sufixul *-aie* (din lat. *-alia*) dela acest cuvânt e *jigăraie* « arsuri pe gât », disimilat din **jegălal'e*, și analizat de simțul actual al limbii ca *jig* + *ăraie*, un sufix care în *fumăraie*, etc., arată o cantitate mare. *Jigăraie* e considerat ca un *jig* mare, intensiv. Prin apropiere de *jar* avem și forma metatezată *jărăgaiu*, tot cu înțelesul de « piroză » (dar și cu cel de « jăratec »).

Dar *jigăraie* mai însemnează și o boală de câini. În acest sens are la bază pe bulgărescul *žegarĭ* « câne cu limba scoasă din cauza căldurii » sau pe ungurescul *zsigora* « boală de câini ».

Cu acest *zsigora* unguresc se aseamănă, din punct de vedere formal, *jigoare*, întrebuințat în Ardeal, însă cu sensul de « arsuri pe gât ». Presupun că ung. *zsigora* este și cuvântul de bază pentru boala de câini numită la noi *jigodie*. Redarea lui *r* prin *d*, și invers, este explicabilă din punct de vedere fonetic și ea se găsește destul de des în diferite limbi [1]), nu trebue deci să surprindă

[1]) Pentru *r* > *d* (cf. grec. doric *καρύκειον* = atic *κηρύκειον* > lat. caduceus) nu pot cita decât pe *paparadă* (= păpară, în Ardeal) din săsește *paperęrę* —

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

într'un împrumut străin. Dacă la ea a colaborat și influența vreunui alt cuvânt (cf. *schilod*) nu putem ști. Subt influența consonantei inițiale din *jigodie* și *jigărae* apare ungurescul *szigár* « slab » modificat în românescul *jigări* « slăbi ».

Din slavul *žignuti* (în sârbește cu înțelesul de « a împunge », în rusește « a lovi, a păgubi ») e împrumutat *jigni* al nostru, care în limba veche avea și sensul material de « a lovi, a atinge » (propriu « a arde cu o lovitură »). Și în înțelesul de « a căpăta un miros sau gust rău » (despre mâncările păstrate la loc închis, despre făină, etc.), recunoaștem aceeași imagine care stă la baza expresiei « făină încinsă » (cf. și sârb. *užežen* « rânced »).

Prin Vâlcea și Mehedinți se întrebuințează cuvântul *ojic*, cu sensul de « jeguială, usturătură pe gât » dar și cu cel de « putrigaiu » care e sârbescul *ožig* « flacără » (cf. și rus. *ožig* « vătrar, arsură pe corp, bube pe buze », cf. *ožiga* « urzică », *užigŭ* « prăpăd cauzat de foc »). Din sârb. *ožećі* și *užećі* (prez. *ožežem*, *užežem*) « a aprinde, a arde, a usca » e împrumutat verbul nostru *ojiji* sau *ujiji*, *ujuji*, « a usca (vreascuri pe lângă foc) », ca reflexiv: « a lua foc, a se aprinde »[1]).

Un derivat cu sufixul instrumental *-alo* e rusescul *žigalo* « țeapă de fier, înfierbântată în foc, spre a arde cu ea », trecută cu forma

---

unde modificarea de rostire este produsă și de disimilare — și pe *grumud-* (în derivatul *grumud'eu*) pe care O. Densusianu (*Țara Hațegului*, 55) îl aseamănă cu arom. *grumur* (din lat. *grumulus*, cf. și dacorom. *grumura*), în care cuvânt avem iar o disimilare și putem admite și analogia lui *grămadă*. Cu atât mai dese sânt cazurile de *d* > *r*. Precum în latinește această trecere s'a întâmplat mai ales înainte de labiale (*arvenire*, *armissarius*, cf. și românește *arvocat* < advocat), tot astfel la noi ea apare mai ales înaintea lui *l* (ceatlău > ceadlău > *cearlău*, cotlan > codlan > *corlan*, Codlea > *Corlea*, dâdlog și *dârlog*, germ. Handlanger > *horloangăr*, potlog > podlog > *porlog*, povidlă > *povirlă*, cf. DR., III, 823: trecerea e regulată la Sași: șprurl = Sprudel, šerl = Schädel, firl = Fiedel, hurl = huddeln, etc. Cf. G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, p. 146, 161, 137, 45, 75, cf. și potlogar > pudligar > săs. purligar) și a lui *n* (logodnă > *logornă*, obidnic > *obirnic*). Sporadic avem pe *d* trecut în *r* și în alte poziții (cf. lat. medulla și merulla Meyer-Lübke, REW. Nr. 5462, grec. *ἀβδέλλα* > Bova addeḍḍa, Reggio ardella), de ex. în arom. *arudic* în loc de *alunc* « lunec ».

[1]) Candrea în *Dicț. encicl.* dă etimologia justă pentru *ojiji*, dar crede, cu Tiktin, că *ujuji* ar fi alt cuvânt și adică paleosl. *usušitu* « a usca ».

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

jigală și cu același sens în graiul moldovean. Forma rutenească, *žihalo* « sârmă de fier înfierbântată, care se trece prin țeava pipei », apare în Bucovina, cu același sens, în cuvântul *jâhală* și, cu alt sufix, *jâhac*. Cu schimbarea lui *â* în *u* după *j*, avem, tot în Bucovina, și forma *juhală*. Schimbul între *h* și *v* apare în varianta *jivală* (*jivealâ*) și *juvală*. Dela aceste forme e derivat cuvântul *juvalaie* (și *javalaie* < *jâvalaie*) explicat în « Șezătoarea » (V, 103) prin: mulțime mare de d r a c i, de ț i g a n i sau de oameni « țigănetici », cu același sufix *-aie* pe care-l avem și în *hălălaie*, *harmalaie*, *sperlaraie*. Dacă n'am cunoaște toate variantele formale a lui *jigală*, cu greu ne-am închipui că el e cuvântul de bază a lui *juvalaie*, în care se face aluzie sau la țepile de foc cu care d r a c i i muncesc pe păcătoși în iad, sau la coloarea neagră, ca a fierului răcit după ce a stat în foc, a ț i g a n i l o r.

Rămâne să stabilim legătura cu tulpina slavă *žeg-* a cuvântului *iganie*.

La început, subt *jigănii* se înțelegeau numai insectele parazite care « mușcă » sau « pișcă » pe om: *Să stârpească păduchii de lemn, puricii, libărcile și toate jigăniile de prin casă* (Grigoriu-Rigo, *Med. pop.* II, 17). Cu timpul înțelesul s'a extins și asupra altor animale scârboase, târîtoare (precum șerpi, șopârle, broaște) sau monstruoase (precum balauri, scorpii) și numai în urmă asupra oricăror alte animale, dar mai ales asupra celor ce se dau la om sau mursecă vitele (lupi, urși, etc.).

Jiganie e la origine un abstract, care însemna « mușcătură, pișcătură » (de animal). Trecerea dela acest înțeles abstract la cel concret de « animal care pișcă sau mușcă » e un fenomen din cele mai obișnuite (cf. *căzătură* « om bătrân », *târîtură*, *lepădătură* « femeia depravată », *moliciune* « om moale », etc.). Îl avem chiar în familia de cuvinte cu care ne ocupăm, la *jigodie*, care nu însemnează numai « boală de câne », ci și « câne bolnav de această boală » și apoi « câne » (în înțeles batjocuritor sau disprețuitor). Aceeași trecere semantică o avem la *jigăraie*, care însă nu se întrebuințează numai despre câini, ci și despre « tot felul de păsări, galițe », sau « cobăi », cum li se spune prin Moldova și Bucovina. Acest cuvânt *cobaie* însuși era la origine un termen injurios, căci vine dela verbul *a cobi*.

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

Interesantă e și derivarea lui *jiganie* cu suf. *-anie*, care nu s'a întâmplat pe teren slav, căci un abstract în *-anije* dela *žegǫ* ar trebui să fie *žeženije* (dela participiul *žežen*, cf. polon. *ożżenie* < **ožiženije*).

Sufixul *-anie*, care derivă abstracte verbale (*afurisanie*, *pățanie*, *petrecanie*, *pierzanie*, etc.), s'a adăogat la tulpina *jeg-* fără să fi existat vreodată un verb *a *jega*. Avem deci a face cu o nouă confirmare a celor spuse în DR. VII, 466—468, unde am arătat cum cei ce, alături de limba lor maternă, mai cunosc altă limbă, adesea formează în această limbă străină derivate greșite (**žeg-anije*) sau neuzitate, pe care apoi le introduc în limba lor. Dar acest *jiganie* e în același timp o ilustrare pentru justa observație făcută de A. Graur (*Noms d'agent*, p. 121) că există la cei ce creează derivate din cuvinte străine, conștiința că li se potrivesc tot sufixe de aceeași origine, de exemplu *-giu* la derivate dela cuvinte de origine turcească și, s'ar putea adăoga, *-lâc* la turcisme, *-șug* și *-ău* la împrumuturi din ungurește și *-anie* (frecvent mai ales în slavonisme bisericești, ca *grijanie*, *spovedanie*, *jalovenie*, etc.) în cazul nostru. Probabil că și cuvinte apropiate ca sens, precum *bâzdâganie*, *bidiganie*, *dihanie*, au contribuit la nașterea acestui derivat și la înțelesurile pe care le-a primit.

Alb. PREGATIS

În Bibliografia albaneză pe 1933 publicată de N. Jokl în « Indogermanisches Jahrbuch » XIX (1935), p. 147, se citează dintr'o scriere de A. Fishta, albanezul *pregatís* « bereite vor », care e calificat ca « sprachwidriger Neologismus ».

Avem unul din destul de numeroasele cazuri când scriitori albanezi cari și-au făcut educația în România introduc în limba literară albaneză termeni noi din limba noastră. Aceasta s'a putut întâmpla cu atât mai ușor în cazul despre care e vorba, cu cât lui *gatís* (*gatoj*) albanez îi corespunde *găti* românesc. De fapt, *pregatís* nu-i decât românescul *pregăti*, care și el este, precum se știe, un decalc după francescul *préparer*.

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

RĂBDA

Spre a înțelege etimologia ce o propun pentru *răbda* în cele următoare, e necesar să ne dăm seama despre rolul important pe care-l are în limbă expresia glumeață.

Două exemple vor ilustra îndeajuns, cred, acest rol.

Când, în loc de *a luat-o la fugă*, zic *a luat-o la sănătoasa*, întrebuințez o asemenea expresie glumeață, foarte agreată în graiul mai mult sau mai puțin familiar. Ea se întemeiază pe proverbul: *fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă*, atât de cunoscut, încât din el s'a putut extrage *sănătoasă* = *fugă*. Gândul celui ce a întrebuințat mai întâiu această expresie, completat cu părțile neexprimate, s'ar putea transcrie astfel: *a luat-o la* [*fugă, căci el a știut că fuga-i rușinoasă, dar e*] *sănătoasă*. Tot astfel se zice, în glumă, de cineva care nu va mai trăi mult că «îi bate coliva în piept», o contaminare între «îi bate inima în piept» și «îi vom mânca în curând coliva». Caracteristica multor expresii glumețe e, ca în cazurile de față, brevilocvența.

Tot o asemenea expresie scurtată stă la baza lui *crăp* = *mănânc*. În loc să se zică unui flămând căruia i se dă de mâncare: *na, mănâncă până vei crăpa*, i s'a zis, scurt, *na crapă!* În acest caz nota glumeață reiese însă și din altceva decât din brevilocvență. Avem a face cu ceva mai mult decât cu o metonimie (efectul în loc de cauză) și cu o hiperbolă (cum ar fi în: *mă prăpădesc* de râs, *mor* de dor), avem o exagerare voită, o deformație caricaturală.

Exagerarea unei note pe seama celorlalte, spre a produce umor sau spre a satiriza, pe care o întrebuințează un caricaturist, se întâlnește și în limbă. O chelie mare cu trei linii închipuind trei fire de păr era pe vremuri formula prin care caricaturiștii caracterizau pe Bismark; o barbă lungă e nelipsita caracteristică în caricaturile lui Iorga. Tot astfel, cei ce au scornit poreclele *Cheleș*, *Barbă-lată*, *Șchiopu*, *Lungu*, *Grosu*, lat. *Naso*, etc., n'au făcut decât caricaturi linguistice, caracterizând pe anumiți indivizi prin scoaterea în evidență numai a unei particularități semnificative a lor. Deosebirea e numai că desemnul-caricatură își păstrează totdeauna nota sa sartirică sau umoristică, pe când expresia-caricatură și-o pierde cu timpul, ca la atâtea porecle devenite nume proprii.

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

A o lua la sănătoasa nu și-a pierdut încă nota glumeață. Tot astfel *a crăpa*, cu înțelesul de « a mânca », se întrebuințează, atât la noi cât și la Aromâni, mai mult în graiul familiar. Totuși sânt unele regiuni, în care această notă stilistică e pe cale să dispară. Astfel am asistat la un dialog între o moldoveancă și fiul ei. Mama susținea că nu întrebuințează pe *crăpa* = « mânca » decât în glumă și mai ales în ciudă: *Tot zice că nu gătesc bine și uite-l cum crapă!* Fiul, dimpotrivă, la care am auzit expresia: *toată noaptea m'au crăpat puricii*, susține că pentru el *crăpa* e sinonim cu *mânca*, fără vreo nuanță stilistică. Cât de mult s'a șters înțelesul original de « a plesni » al lui *crăpa*, se vede din următorul pasaj din romanul « Răscoala » de L. Rebreanu (ed. I, vol. II, p. 30): Baba Ioana e necăjită că după ce o viață întreagă s'a muncit să-și hrănească copiii, aceștia, ajunși să-și aibă gospodăriile lor, îi trimit mereu pe copiii lor pe cap. « Te trimite nemâncat, să te hrănesc eu, că nu v'am hrănit destul ! » — bufni baba Ioana. « Vezi că-i mămăliga pe masă... și oala cu lapte pe vatră. Du-te și *crapă până-i plesni!* ».

Dacă *a crăpa* însemnează « a mânca până la saturație », care e noțiunea opusă în limba română? Tocmai *a răbda*, adică « a nu avea cu ce-ți potoli foamea ». Damé traduce bine acest cuvânt în franțuzește prin expresia familiară « se brosser le ventre ». De fapt, când zic *rabdă*, fără complinire, mă gândesc, ca Român, mai ales la foamea (sau setea), frigul (sau căldura) ori durerea (fizică sau morală) pe care cineva o *supoartă fără să i se poată împotrivi* (« soufrir avec patience, endurer sans se plaindre » la Damé, « geduldig hinnehmen » la Tiktin).

Să ne închipuim că baba Ioana din romanul lui Rebreanu nu e numai plictisită de nepotul flămând care-i vine mereu pe cap, ci că e și rea sau măcar hotărîtă să nu-i dea de mâncare. Care ar putea fi cuvântul care să exprime cu ciudă, exagerând și în batjocură, tocmai contrariul dela *crapă* = mănâncă până vei plesni? Dacă ne dăm seamă că o foame, sete, frig sau durere mare se exprimă, hiperbolic, prin « turbate », ne-am putea închipui că refuzul « caricatural » al babii Ioana ar fi *turbează!* Iar dacă ne gândim că în latinește se zicea de asemenea *fames* sau *sitis rabida*, atunci ajungem fără greutate la un **rabida!* ca traducere latină a lui « turbează ! ». O asemenea expresie era posibilă mai ales într'o vreme

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

când turbarea era una din cele mai crâncene boale, cu atât mai crâncenă cu cât era fără leac și durerile ei cumplite trebuiau suportate fără nădejde de vindecare și fără putință de împotrivire (nuanțe de sens cuprinse și în *răbda* al nostru).

De sigur că în argumentarea precedentă e multă construcție, că sunt imaginate situații care, poate, n'au existat niciodată. Dar mă întreb: dacă printr'un accident oarecare, precum ele se ivesc adesea în istoria limbilor, *crăpa* și-ar fi pierdut sensul originar de « éclater, crever, fendre » și ar fi rămas numai cu cel de « manger », oare am putea să nu-l derivăm din latinescul *crepare?*

Acest « accident » pare să i se fi întâmplat lui **rabidare*. Marea răspândire pe care o are familia acestui cuvânt în toate limbile romanice, ne face să presupunem că el a existat odinioară și la noi, și că l-au întrebuințat și strămoșii noștri, atât în sens propriu cât și figurat.

Mai târziu s'a întâmplat la noi un fapt curios. Pe când în derivatele *turbura* și *turbure* păstrăm înțelesul originar de « troubler » și « trouble » al cuvântului latinesc, *turbo*, *-are*, ca verb simplu, a primit dintre toate limbile romanice numai în românescul *turba* și în albanezul *terbonj* sensul de « être pris d'un accès de rage ». Care a fost cauza acestei modificări de înțeles și de ce ea s'a produs tocmai în regiunile noastre, nu putem ști. Presupunem însă că ea stă în legătură cu viața pastorală româno-albaneză, în care turbarea câinilor (și a lupilor) trebue să fi jucat un rol important. Din momentul când alături de **rabidare* a intrat în limbă și *turbare*, unul din cele două sinonime putea să devină de prisos sau să se conserve numai într'un înțeles figurat sau derivat. Ceea ce pare a fi fost cazul lui *răbdare*.

Cel ce dă etimologia unui cuvânt românesc e într'o situație cu mult mai grea decât cel ce lucrează pe terenul etimologiei franceze sau italiene. Când etimologia presupune o evoluție semantică mai complicată, lipsesc textele medievale în care se pot atesta etapele acestei desvoltări. Între ultima atestare latină a lui *rabidus* și între cea dintâiu atestare română a lui *răbda* au trecut peste 1.000 de ani. De unde să iei deci documentele care să-ți confirme presupunerile?

Totuși avem și noi une-ori mijloace de a dovedi că o etimologie e bună sau nu. Aceste mijloace pot fi, ca în cazul nostru, de natură

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

formală. Dacă din punct de vedere semantic explicarea ce am dat-o în cele precedente mi se pare preferabilă celor de până acum [1]) ea e singură care poate explica forma aromânească *aravdu* față de dacoromânul *rabd*.

Într'adevăr, jocul între *vd* (< *ud*) aromân și *bd* dacoromân într'un element latin nu se poate înțelege altcum decât dacă admitem că din *rabidus* s'a născut încă pe teren latin vulgar și într'o epocă destul de veche o formă sincopată **rabdus* (ca *rig(i)dus*, *frig(i)dus* etc.), din care derivă *rabd* al nostru. Alături de această formă sincopată trebue să fi existat — poate în formele accentuate pe terminație — și forma nesincopată *rabidare*, care, prin stadiul **ravidare* a ajuns la **raudare* (cf. cavitare > cauta, etc.), păstrată în arom. *arăvdare*.

Cum celor mai multe derivate în *-ĭdus* le corespund în latinește abstracte în *-or* (*arere—aridus — aror*), iar în latina vulgară și forme contaminate de felul lui *ardor* (*aridus* + *aror*) sau *caldura* (*cal(ĭ)dus* + *calura*, cf. Meyer-Lübke, « Archiv f. lat. Lexikographie » VIII, 313—319), s'a putut naște și o formă **rabdor* sau **rabdura*, care pare a fi existat la noi, judecând după *răbduriu* (cf. *alburiu* din *alboare*), al cărui sufix nu poate fi explicat altminteri, căci un *-uriu* d e v e r b a l nu există la noi.

O singură piedecă de natură formală se opune — la aparență — etimologiei lui *răbda* din **rabidare*. Sunt formele *rebda*, *să reabde*, pe care le întâlnim în literatura veche și în unele regiuni și în rostirea de azi. Ele l-au făcut pe Densusianu (*Hist. langue*

---

[1]) Cihac (I, 224) a propus **re-obdurare*. Lui Herzog (DR., I, 222—224 și V, 483—497) nu i-a fost greu să respingă această etimologie, pe care, afară de Weigand (« Balkan-Archiv », II, 260), n'a mai aprobat-o nimeni. Herzog pleca dela *rig(i)dare* « a face rigid », aducând în sprijinul etimologiei sale analogia lui *îndura*, care la origine însemna « a face dur ». Cred însă că *rig(i)dus* la noi s'a desvoltat în direcția sensului lui « erectus », pe care-l avea și în latinește, precum dovedește *rădica* « ériger, élever, dresser », pentru care am propus etimologia **rigidicare*. Nici Giuglea (DR., IV, 380—381) nu admite explicarea semantică dată de Herzog și pleacă dela un **regĭdare*, dela *regere* « a conduce, a cârmui, a stăpâni », apoi « a (se) stăpâni, tolera, suferi, suporta ». Un derivat în *-ĭdus* dela verbul t r a n s i t i v *regere* e însă greu de admis (cf. Stolz-Schmalz, *Lat. Gramm.*,[5] p. 227). Tiktin, deși nu cunoaște originea cuvântului, totuși crede că e « sicherlich Erbwort ». Într'adevăr, pentru oricine s'a ocupat la noi cu cercetări etimologice, originea latină a acestui cuvânt, este sigură.

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)

roum. II, 82) să considere formele cu *e* și *ea* ca originare și pe cele cu *ă* și *a* ca desvoltate din ele, iar pe Herzog (*l. c.*) și pe Giuglea (*l. c.*) să caute o etimologie cu *re-* latinesc. După cele arătate de mine în « Convorbiri literare » XXXIX, 319—320 și mai ales în DR. IV, 764—777, prefacerea lui *rabde* în *re(a)bde* pe teritoriu dacoromân s'a putut întâmpla deodată cu schimbarea lui **rapede* (< lat. *rapĭd-*) în *re(a)pede*, în vremea când strămânul *race* (< recens) și *rale* (plur. feminin dela *rău*) au devenit *re(a)ce* și *re(a)le*, din cauza poziției moale următoare. Avem deci un caz perfect asemănător cu pluralul *fe(a)țe* în loc de *fațe* (< facies) după analogia lui *fată* (< feta) cu plur. *fe(a)te* (< fetae).

SEXTIL PUȘCARIU

Arom. MAMĂ « Kinderpapp », rum. MĂMĂLIGĂ « Polenta »

Capidan hat (DR. 7, 153) das Simplex von *mămăligă* im Aromunischen gefunden und zwar in der Bedeutung « orice mâncare făinoasă care se dă ca hrană pruncilor ». Er geht von lat. *mamma* « Brust, Zitze » aus, das dann zu « Kindernahrung, Kinderpapp » geworden wäre, Pușcariu in einer Anmerkung ebenda möchte wegen des Suffixes von *mămăligă* von *mamilla* ausgehen. Mir scheint dass Capidan eine Urbedeutung des romanischen *mamma* gefunden hat, die nur zufällig auf romanischem Gebiet selten belegt ist: bei solchen Kinderwörtern darf man ruhig die Bedeutungen der Überlieferung gegenüber weitherzig ansetzen: ein Kinderwort bedeutet natürlich alles, was in den Bereich des Kindes tritt: Essen, Mutterbrust, Mutter, Vater usw., besser gesagt: in ihm sind unsere Erwachsenenbegriffe noch ungesondert. Vgl. das parallele *pappa* in der Varro-Stelle: « cum cibum ac potionem buas ac pappas vocent, et matrem mammam, patrem tatam », wo schon eine sekundäre Differenzierung behufs Vermeidung von Homonymen eintrat: in Wirklichkeit sind *pappa* wie *mamma*, *atta* ursprünglich fur all diese Begriffe *zusammen* gebraucht worden, vgl. das griech. Kinderwort *pappa* « Vater » und die Sippe von ital. *babbo* « Vater ». Varro spiegelt eine sekundäre Regelung wieder, parallel dem Zustand, den Capidan für rumänische Dialektgebiete feststellt, wo

BDD-A14825 © 1934-1935 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:53:57 UTC)